

Зоран ВУКЕЛИЋ
виши архивист
Историјски архив Суботица

АРХИВСКИ ДЕПО – МЕСТО ЗА КУЛТУРНУ БАШТИНУ ИЛИ БИРОКРАТСКИ ОТПАД

САЖЕТАК: Аутор у раду на темељу примера из праксе запосленог архивисте у служби надзора у Историјском архиву Суботица објашњава дилему да ли су (и како су) архиви постали таоци бирократизованог мишљења и начина поступања, у области којој је примарно културно. Посебан нагласак је стављен на врсту грађе коју архиви депонују у свом простору.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: закон, законодавац, култура, архив, архивски депо, спољна служба, дилема, проблем, решење, архивска грађа, безвредан регистратурски материјал...

Архиви су у модерном свету управне и културно-научно самосталне установе. То проистиче из потребе да одговоре захтевима савременог друштва. Дуго су архивисти, властодршци и законодавци трагали за правом дефиницијом архива и њиховом наменом. Тај процес траје и данас. Све везано за архивистичку теорију и праксу у одређеној мери подложно је променама, новим сазнањима. Међутим, модеран човек је ударио темељну одредницу и дефинисао вредност архивског за живот назови-новог, модерног човека. Нико рационалан не поставља питање опстанка и рада архивских установа на било ком нивоу. Некада су у архиве „остављани на страну“ само закони, повеље, владарски списи, уговори, даровнице, искључиво као доказни материјал. Развојем цивилизованог човечанства растао је и број и разноликост писаних докумената, као и потреба за њиховим чувањем.

„Нагли развој друштва у целини, посебно индустрије и технологије, као и администрације која је пратила овај развој у свим сферама друштвене активности разлог су брзог нарастања броја регистратура и огромне количине грађе током двадесетог века. Архиви су се нашли пред проблемом огромне количине грађе и смештајног простора који је постајао све ограниченији. Решење је нађено тако што су уместо вредновања и одабирања докумената трајне вредности утврђиване врсте (категорије) докумената која имају само временски ограничену оперативну вредност. Тај 'негативни' прилаз овом проблему трајао је до половине двадесетог века, а код нас до

1968. године. Позитивност овог става садржана је у томе што се уочавају две категорије докумената, оних која имају својство трајне вредности и оних која имају само ограничену оперативну вредност.“¹

Данас је ситуација критична, и то је права реч којом се може описати стање што се тиче количине грађе којом располажу архивске установе. Историјски архив Суботица надлежан је за подручје три општине Севернобачког управног округа – Суботицу, Бачку Тополу и Мали Иђош. То је подручје са нешто више од две стотине хиљада становника, са бројним установама и организацијама културне, привредне и управне делатности. Број у Регистру активних регистратура ИАСу² у 2018. години пребацио је хиљадити упис. За надзор и делање у њима задужен је тим који чине два стручна радника, са архивским звањима вишег архивисте и архивисте.³ ИАСу поседује једно службено возило, којим обезбеђује минимум функционисања установе. Тако и стручни радници тзв. спољне службе користе возило за обилазак терена, онда када оно није потребно за друге фазе рада суботичке архивске установе.

Осим редовних такозованих прегледа регистратура, који су последица прописима утврђених надлежности архива и његове Службе заштите архивске грађе ван архива, годинама је присутан проблем који је последица стечајних поступака, посебно оних у привреди. Стечај, тежак и мучан сам по себи, и архивистима представља проблем, јер је грађа у таквим случајевима по правилу остатак остатака некадашњег стања на полицама. Из вишегодишњег искуства запослених стручних радника ИАСу јасно је да таквој грађи није место у архивском депоу. Ради се углавном о уништеној и занемареној маси папира, која, нажалост, по прописима из давних времена спада у надлежност архивског поступања. Оставши без посла и материјалних извора за егзистенцију, људи занемарују садржај у просторијама са натписима „Архива“, и тако регистратурски материјал и потенцијалну архивску грађу препуштају немилим утицајима хемије. Није чудо да је папир последње о чему размишљају људи којима је угрожена егзистенција, али је чудно да нико од архивиста или одговорних у законодавној власти у Србији у последњих тридесетак година није размишљао о том проблему, нити је ишта учинио да гомилање бескорисне архивске грађе престане. Тиме је већа иронија да је законодавац прописао да и стечајна грађа којој нису прошли рокови чувања мора да доспе у депое архивских установа.

¹ Богдан Лекић, *Архивистика*, стр. 27, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2006.

² Скраћеница за Историјски архив Суботица.

³ У ИАСу је запослено 14 стручних радника, те је то „прича“ која заслужује посебан рад (прим. аут.).

Количину грађе која је настала и која још увек настаје у регистратурама меримо у километрима. У самом ИАСу поседујемо готово осам километара грађе, која је смештена у шест што сталних што привремених депоа.⁴ То је последица стриктне примене прописа који регулишу рад архива у вези са количином грађе, али и податка да суботичка установа културе нема сопствени простор. ИАСу, основан пре више од седам деценија, ни до данашњег дана није смештен у посебној згради, како то доликује установи културе таквог ранга. Суботички архивисти су од самих почетака до данашњих дана смештени у просторијама Градске куће, где су практично подстанари локалне самоуправе. Из таквог статуса произлазе и проблеми у функционисању архива. Наравно, присутни су и проблеми нестручности и недостатак знања запослених.⁵

Проблем нестручности често је опаснији од сваког смештајног проблема. То је бољка која изједа готово све архивске установе у Србији, а последица је нерешеног законодавног оквира који регулише архивску делатност наше државе. Податак да архивско законодавство датира још из времена када је у земљи постојао потпуно другачији друштвени, економски и политички систем власти и када је Србија била тек саставни део Социјалистичке Федеративне Републике Југославије потпуно је невероватан. Уосталом, колико год да је законодавац у време када је доносио законе могао да буде далековид, сигурно није могао да предвиди долазак дигиталног доба и постојање електронског документа.

Заштита регистратурског материјала и архивске грађе ван архива представља један од најважнијих задатака сваке архивске установе на свету. Тако је и у нашем случају. Регистратурски материјал има двојаку улогу: једна је функционисање самих стваралаца, а друга је да служи као потенцијални извор архивске грађе. Тиме регистратурски материјал заслужује нашу пажњу и надзор. Законодавац је створио услове да архиви као установе заштите културних добара брину о томе. Свакако, то је сјајно и у модерном свету и друштву неопходно. Међутим, сматрам да је неопходно да променимо оно што је током времена и кроз праксу препознато као Дамоклов мач над радом и нормалним функционисањем архива.

Више него јасни су проблеми са смештајним простором. Архиви су обавезни да примају грађу по посебним условима и у посебним случајевима прописаним законом. Рад са тзв. живим регистратурама не производи

⁴ Количина грађе и број депоа је на дане мај–јун 2018. године, у времену када је писан рад (прим. аут.).

⁵ То нису специфичности архивских делатника, али су у нашој струци последице несагледиве (прим. аут.).

толико проблема колико је то рад са субјектима у стечају. У таквим ситуацијама архиви су по правилу немоћни да заштите струку и сврху свог постојања, првенствено смештајни простор. Ионако мали и већином ненаменски грађени депои постају место за смештај безвредног регистратурског материјала, којем није ни истекао рок чувања. Даље, у архив, установу културе, улази папир који је дуго био изложен утицајима којима није смео, попут влаге, прашине, штеточина, те као такав представља потенцијални извор заразе за осталу грађу смештену на архивске полице. На примерима рада у ИАСу покушаћу читаоцу да приближим како струка у Суботици реагује на такве изазове. Наравно, све у складу са позитивним законским прописима.

Случај предузећа NOBILESTARS ДОО у стечају, Суботица, Браће Радих бр. 77, 24000 Суботица, један је од примера како пракса „гази“ прописано које није у складу са животом. Елем, стечајни управник предузећа доставио је писмени захтев Архиву за стечајно поступање са грађом која је настала у раду привредног предузећа NOBILESTARS ДОО. Зоран Вељановић, виши архивиста, и Зоран Вукелић, виши архивиста у име Историјског архива Суботица „изашли су на терен“.⁶ Утврдили смо стање, наложили мере, и по окончању свих осталих мера, јер поменута регистратура није била у систему ИАСу, дочекали смо и дан за примопредају грађе. Тек 19. марта 2015. године састављен је записник, следеће садржине и облика:

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ СУБОТИЦА

Служба заштите архивске грађе ван архива

Трг Слободе 1, 24000 СУБОТИЦА

Тел/факс: 024626–863

БРОЈ: 03–14/3–01

ДАНА: 19. 03. 2015.

З А П И С Н И К О ПРИМОПРЕДАЈИ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ

Датум састављања: 19. 03. 2015. године.

Место примопредаје: Суботица, просторије депоа Историјског архива у: „АТОМСКО СКЛОНИШТЕ“, у улици Павла Штоса бр. 4 (примопредаја обављена 19. марта 2015).

⁶ Иако граматички неисправан, омиљен израз архивских радника користим као што га изговарамо у свакодневном архивском животу (прим.аут.).

Надлежни архив (назив и адреса): Историјски архив Суботица (даље ИАСу), Суботица, Трг Слободе бр. 1.

Ималац (назив и адреса): NOBILESTARS ДОО у стечају, Суботица, која се налази на адреси: Браће Радић бр. 77, 24000 Суботица.

Назив архивског фонда и период којим је обухваћена архивска грађа: NOBILESTARS ДОО, Суботица, 2007–2012.

Имена чланова заједничке комисије: Драган Вигњевић, стечајни управник који заступа NOBILESTARS ДОО у стечају, Суботица, те стручни радници Службе заштите архивске грађе ван архива: Зоран Вељановић, виши архивиста, и Зоран Вукелић, виши архивиста у име Историјског архива Суботица.

Налаз Комисије: Архивска грађа се преузима према списку архивске грађе за предају Историјском архиву, а који је сачињен на основу предложеног списка (који је приложен уз овај записник и чини га саставним делом) архивске грађе од броја 10–14, 17–20. Документацију која је предмет примопредаје чине регистратори и књиге са архивским ознакама.

Архивска грађа састоји се од: архивске грађе, односно документа о оснивању и регистрацији фирме, Записника са полагања возачког испита А, Б, Ц, Д, Е категорије, персоналних досијеа радника, М–4 образаца (пријава и одјава радника) и Зарада радника (исплатне листе и обрачун ЛД).

Нису уочена физичка оштећења грађе.

Преузета архивска грађа ће бити заведена као фонд бр. 500, NOBILESTARS ДОО, Суботица, (2007–2012).

Количина у дужним метрима: око 2,08m.

Записник су својим потписима и печатима ваљаним учинили Драган Вигњевић, стечајни управник, Зоран Вељановић, виши архивиста, Зоран Вукелић, виши архивиста ИАСу.

Слично је било и у случају стечајем захваћеног акционарског друштва из Ђурђина, места у околини Суботице. Исти поступак, различита врста делатности предузећа које је завршило у стечају, архивистички одрађен законски поступак, и за крај:

ЗАПИСНИК О ПРИМОПРЕДАЈИ АРХИВСКЕ ГРАЂЕ

Датум састављања: 27. фебруар 2015. године.

Место примопредаје: Суботица, просторије депоа Историјског архива у „АТОМСКО СКЛОНИШТЕ“, у улици Павла Штоса бр. 4 (примопредаја обављена 27. фебруар 2015).

Надлежни архив (назив и адреса): Историјски архив Суботица, Суботица, Трг Слободе бр. 1/III.

Ималац (назив и адреса): АД за пољопривредну производњу „Панвита – Нова Бразда“ Ђурђин – у стечају, а која се налази на адреси, 24213 Ђурђин, Бориса Кидрича бр. 10

Назив архивског фонда и период којим је обухваћена архивска грађа: АД за пољопривредну производњу „Панвита – Нова Бразда“ Ђурђин – у стечају, Ђурђин, 1946–2012.

Имена чланова заједничке комисије: Зоран Стојановић, стечајни управник који заступа АД за пољопривредну производњу „Панвита – Нова Бразда“ Ђурђин – у стечају, те стручни радници Службе заштите архивске грађе ван архива: Зоран Вељановић, виши архивиста, и Зоран Вукелић, виши архивиста у име Историјског архива Суботица.

Налаз Комисије: Архивска грађа се преузима према попису архивске грађе за предају Историјском архиву Суботица, а који је сачињен на основу предложеног списка (који је приложен уз овај записник и чини га саставним делом) архивске грађе од броја 46–52. Документацију која је предмет примопредаје чине књиге, регистратори, кутије и досијеи са архивским ознакама.

Архивска грађа састоји се од: архивске грађе и финансијске документације, односно док. о стамбеним питањима (додела станова и кредити за стамбену изградњу) и зарада радника (исплатне листе и обрачун ЛД).

Нису уочена физичка оштећења грађе која је преузета.

Преузета архивска грађа ће бити заведена као фонд АД „Панвита – Нова Бразда“ Ђурђин (1967–1998).

Количина у дужним метрима: око 2m.

Потписници записника, Зоран Стојановић, као стечајни управник, и Зоран Вељановић и Зоран Вукелић, виши архивисти, у име ИАС-у.

Из оба случаја јасно је реч о предузећима која су из разноразних разлога завршила у стечајној деоби.⁷ Из ових и гомиле других записника о преузимању грађе видљиво је о каквој „папирној врсти“ је реч. Дакле, потпуно је јасно да ту грађу, односно податке које она садржи поседују и државни органи надлежни за тај посао. Запослени у тим установама и институцијама примају за те радње доброано већу зараду него ли запослени у архивима. Постављам питање: треба ли мултиплицирати послове и смештај истоветне грађе, која и није културно добро? Када ће држава и законодавни органи да то увиде и реше нас мултиплицирања истих послова? Сматрам да је то лако, једноставно. Струка треба да снажније проговори о овим темама и да законодавце, који су сервис грађана и имају задатак да нам олакшају живот натера да рационално промишљају о свему ономе што улази у домен њихове делатности, посебно о култури. Јер, да парафразирам чувену изреку и истакнем њену архивистичку подлогу: Народ и држава који немају однос према културном добру немају ни будућност!

Закључак

Архивске установе преплављене су километарским количинама папирне грађе, неуједначеног значаја за струку, друштво и идентитет нације. Струка је ирационалним одлукама и (не)чињењем одговорних у држави препуштена стихији која лагано убија бит архивског делања. Опасност бирократизованог ума и деловања долази и из самих архива, где се често рогобатно, бирократизовано размишљање намеће као утемељено у позитивним правним прописима које архиви примењују. У смештајним просторима ионако недовољним за архивску грађу све више простора заузимају папири који имају ограничен рок чувања. У раду аутор покушава да укаже на горући проблем струке, а то је да непотребан регистратурски материјал прети да преплави архиве. Или још горе, да с обзиром на стање те папирне материје, која је често неадекватно чувана и третирана, дође до обољења архивске грађе. Порука је да је крајње време да архивисти дигну глас против лоших, чак и непостојећих решења, која прете да обесмисле постојање саме струке.

⁷ Стечајни поступак није новост настала у савременом друштвено-економском систему, постојао је и раније. Међутим, евидентно је да у привредним активностима које су отвореније и изложеније утицају тржишта стечај долази као крај за оне који тржишну утакмицу не могу да играју (прим. аут.)

Zoran VUKELIĆ

ARCHIVES DEPOT - A PLACE FOR CULTURAL
HERITAGE OR BUREAUCRATIC WASTE

Summary

The author of the paper, based on the examples from the practice of unemployed archivist in the service of supervision in the Historical Archives of Subotica, explains the problem-dilemma about whether and how the archives become the hostages of bureaucratic thinking and the way of acting in an area that is primarily cultural, with special emphasis on the type of material deposited by archives in its area.